

ածն կիրակէն՝ որ զկէն ութօրեկից խաշվերայն տօնէի, վարդանայ այս սողերու համանայն մեկնեցով՝ Վանկոյ Ս. Նշանի, գաղտնիքը, Կ'ունենալէք Ղուկէի Ս. Խաշն՝ պիլ եւ պիլ սեղեր պիլ եւ պիլ անուններով յորջորջուած, եւ թերեւս զայս ի նկատի ունեցած ըլլայ եւ Հ. Ալեքան Բայից որչափ նմանութիւն ունի այս իրականութեան հետ:

Այսպէս կամ՝ այնպէս միշտ հանգուցաւոր կը մնայ Ս. Նշանիկ ծագումը, զոր յուծել անհնարին է ըստ մեզ առ այժմ:

Ս. Նշանիկ կը պատահէր առաջին անգամ ի Հռովմայ, — թէ՛ ի յամի 1144 ի Դովք յիշատակուած Ս. Նշանն՝ ի ոս չ'անարեւի, — Ներսիսի Ընորհարդը՝ առ եպիսկոպոսն ունի փաղաքական եւն վասն սիրոյ եւ միարսնութեան ընդ Յիշն, որոնք չ'ընթերցականի մէջ՝, Ներսէս կը գրէ. «Գլխոյն սիրոյ եւ խաղաղութեան հասցէ յատուած քրիստոսորդ Նշանէն Վանկոյ, եւ յատուած քրիստոս Նշարայցո, եւ ի Ս. Լուսաւորչին մերոյ լընա, ի իս պարտ (անդ. 212, 288 եւն) պարգապէս «Աստուած քրիստոս Ս. Նշան» յորջորջմամբ կը բանականայ՝ առանց յիշելու՝ Վանկոյ, ստորագրելուն: Աստուած քրիստոս, առարկան մասն է Ս. Խաշնի. եւ զայս Գ'անարեւի առանց տարակուսի նոյն Ս. Հայրապետն առ. Կարսեցիս գրած թղթին մէջ, ուր Գ'րսէ թէ ձեռնադրուել է զիսաշատուր քահանայն եպիսկոպոս՝ Կենսաբէր Խաշն, եւ աստուած քրիստոս առ Խաշնաւաւ եւ Ս. Լուսաւորչին Անուիս (անդ. 213), եւ Ներսէս Լամբրոնիոսի կը թարգմանէր Յայտնութեան մեկնութիւնը 1171 ին ի սուրբ եւ ի հայրապետական ամբոն, որ կուէ Հռովմայ... քիչ հոգմանաւ աստուած քրիստոս Նշանին Վանկոյ, եւ պիլ դրանէն սրբոյն»:

Հռովմայ կը գեռ 1244 ին, երբ կոստանդին Ս. Կաթողիկոսի համար Գ'որինակուէր զիւրք մը՝ ընդ հոգմանաւ Ս. Գրիգորի եւ Ս. Նշանին վանկոյ եւ պիլ բաղմահաւաք սրբոյն, զարեւայ հրամանաւ կոստանդինի կը գրուի Աւետարան մը՝ յամի 1266 ընդ հոգմանաւ աստուած քրիստոս Ծարացո Ս. Փրկիչ կոչեցելոյ, եւ մաւր նորին Ս. Աստուածածինն եւ Լուսաւորչին մերոյ Ս. Գրիգորի եւ Ս. Հայրապետին Նիկիոյական... եւ Նշանին վանկոյ... ի գրեական Հռովմայ:

Բայց շատ երկար չմնաց այս թմուականն յետոյ ի Հռովմայ: 1292 ին, երբ Մարտի սուրանն Արաբի գրան եղ Հռովմայն, եւ «հազմանայն սուրբ մասունն որ անդ էին, եւ զԱլէք սրբոյն Գրիգորի եւ զԿաթողիկոսն (յՄատիֆան) եւ զԵպիսկոպոսն եւ զքահանայն եւ զսարկաւազուիչը շատ ծառայատաւաւ ի Մար», գերեցաւ նաեւ Ս. Նշանն, թէ եւ

Սմբատ կը լուէ: Ասոր բաղդայայտ վկայ է Ժամանակակից յիշատակագիրն Թումա Երեցի. «Ասան զի գերեալ եղեւ Ալէք Ս. Գրիգորի եւ հաշվաւոր Նշան սուրբ վանկոյ, առ ոտն ընկեցեալ Նշարաք սոկեալայ սրբոյ վկայոյն»:

Բարեկամաբար յաջորդ տարին Հեմոմ Բ. Կրչու գնեց՝ զԱլէք Լուսաւորչին եւ զամենայն մասունն ի յանդիմանի եւ երբ ի Սիւս, ուր եւ մնաց այնուհետեւ՝ նոյնպէս Կաթողիկոսարանի մէջ. յամի 1364 Մեծարդ կաթողիկոս իւր առ. Լեհասայս կոչեցաւ ի մէջ կը խաւրէ՝ «ոգլոյն սիրոյ ի մէջ եւ օրհնութիւն առ արեւելական յատուած քրիստոս Նշանէն Վանկոյ, եւ ի յայլ սուրբ Նշանացո եւ ի բազմաշնորհարարն Ալյոս սրբոյն Գրիգորի ու Նիսաշապէս Թեղադրու Կաթողիկոս՝ 1383 ին եւ 1384 ին կ'առաքէ «օրհնութիւն յատուած քրիստոս սուրբ Նշանէն Վանկոս», եւ Բակոր Կ. (1408 1411) 1409 ին եւ 1410 ին:

Կաթողիկոսական ամբոնոյն կրկին բաժնուեալն ետքն այլ մնաց Ս. Նշանն Սիւս. Եկեղեցական Բարեկամաբար մը՝ ներքոյնով կարապետ Կաթողիկոսն Սոյլ (1447 — 1477) կը գրէ. «Հաստ ստեալ ի յատուած քրիստոս սուրբ ուխտս Յէր Պոքոսի, որ կայ ի հարաւակոյն քաղաքն Սոյլ, ընդ հաշվաւոր վանկոյ Ս. Նշանն եւ սուրբ Ալյոն Գրիգորի մեր Լուսաւորչին... սա վերաբնի հաստատեաց զՍ. Ալեքսան Լուսաւորչի ի մայրաքաղաքս Նիկիոյի, զոր քրտն հինգ ամ խափանեալ մնաց վասն անյայտ լինելոյ սուրբ Ալյոն մերոյ Լուսաւորչին»:

Սեր Մատենադարանի Թ. 427 Ուրբաթագրքին մէջ (Իր Ժե—ԺԶ դար) կը խնդրուի «Բարեխօսութիւն», «Հաղթասուր սուրբ Նշանին, Հռովմայի սուրբ Նշանին... վանկոյ սուրբ Նշանն, գաւազանութիւն գնեցով յայսպէս Հռովմայի եւ վանկոյ սուրբ Նշաններու մէջ»:

Ինչ այսոր ուր կը գտնուի Ս. Նշանն, դարձեալ Արա, բունիչը ծանօթութիւն, թէ եւ Կարեւի ի հաւանական կարեւի:

Հ. Ն. ԱՊՐԵՆԱՆ

Ս Ա Յ Ե Ն Ա Ռ Օ Ս Ա Վ Ս Ն

Classification des Dialectes arméniens, par H. Ad jarian. Paris 1909, 80 pp. 88 + 1 Carto.

Լեզուարանական բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններով յայտնի եւ թերթի աշխատակից Ա. Աճառեանի երկերուն ծանօթ թուին վրայ

պիտան (էջ 324), որ Հռովմայի առ մասն թուրքերու քերտ քերտ սրբութիւնը կը յիշէ մի առ մի, ոյնը խոյր կ'ընէ Ս. Նշանի մասին:

1 Հնդ. Աճ. 1908, էջ 62 եւ 63:
2 Նիսիական, Վեհեա. 1898, էջ 270:
3 Հայրապետ մ. Բ. 3, էջ 418: Թագման՝ Թագման, 293: Թագմանի անունը Թագմանի մէջ կը նշանակուի ի վանկոյ սուրբ Նշան եկեղ. ի Հռովմայի, որ Նիկիոյն է:
4 Արարատ. 51: Երան:
5 Ռեզնդիֆ, 1908, թ. 3438:
6 Սիւսի. Թագման, 124:
7 Վերթ Թագմ. 577: Զարմանայի կերպով Սա Ռոս:

1 Սիւսի. 128:
2 Կաթողից, էջ 81:
3 Անդ. 10, 218:
4 Արարատ. 51: Երան:
5 Կաթողից. 221:
6 Հայրապետ մ. Բ. 3, էջ 293:

կը յաւելու ներկայ աշխատասիրութիւնը՝ Հայ
 բանասիրութեան քառասունհինգ, որուն առար-
 կան է ինչպէս ներածութեան մէջ (p. 1) կը գրէ
 յարգ. Հեղինակը, Արգի Հայերէնի գաւառա-
 րարաւները գաւառորէլ, անոնց գրաւած
 տեղերուն սահմանները գծել, տալ անոնց ընդ-
 չանուր նկարագիրը, եւ ստուերագծել նկարա-
 գրական այն տարբերութիւնները, որոնցով կը
 զանազանուին իրարմէ։ Կարեւոր բնաբան մը
 հետեւաբար, որուն մշակումը տակաւին չէր
 ձեռնարկուած, հակառակ անհրաժեշտ կարեւո-
 րութեան, մանաւանդ վերջին տարիներուս մէջ,
 երբ մասնաւոր ուշադրութիւն դարձուեցաւ
 գաւառաբարբառներու։ Աճողեան իբրեւ լե-
 զուքնին եւ իբրեւ գաւառաբարբառներու
 մերձուստ հետաքրքրուող, ex professo ձեռ-
 նարկած է ուսումնասիրութեանս, որուն մէջ
 առած քայլերու յաջողութիւնը կարող ենք
 հաստատել աներկայս։ Ներկայացընենք ըն-
 տրուած ծրագիրն համառօտիւ։

Նիւթը մերձուստ շաշափէն յառաջ
 պատշաճ համարուած է նշանակել արդի հայե-
 րէնը գաւառական անջատող ընդհանուր յայտա-
 րարները (caractéristiques générales), որոնք
 չորս խմբի կը վերածուին։ Ա. Չարագիտական
 տարրերութիւններ, Բ. Բառագրական տարրե-
 րութիւններ, Գ. Չեւախօսական տարբերու-
 թիւններ, Դ. Համաձայնական տարբերու-
 թիւններ։

Իսկ արդի հայերէնի գաւառաբարբառ-
 ները երեք որոշ ճիւղերու կը բաժէ Հեղինակը
 արգարացի եւ համոզիչ պատճառաբանութիւն-
 ներով միութեամբ Արեւելիք կամ Ռուսահայերն,
 Արեւմտեան կամ Ցեղահայերն շատ սովորական
 եւ ընդհանրապէս ընկուեւած աստիճանները՝
 եւ իւրաքանչիւր ճիւղի գաւառաբարբառներուն
 յատուկ նկարագիրը բնորոշելու շատ յարմար
 անուանակոչութեամբ 1. --մէ-ն (Branche
 de --ն) կ'անուանէ ուսուցչայ բարբառը,
 որուն ստորակարգ գաւառաբարբառներուն սահ-
 մանակաւը (ներկայ եւ անկատար) օժանդակ
 բայով մը (ե՛մ եւ այլն) եւ --մէնով կը կազ-
 մուի եւ այս գաւառաբարբառները ներգոյս-
 անի մէջ --մէն նկարագրական մասնիկն ունին։
 Այս ճիւղը կը բաժանուի երեւանի, Թիւրքի,
 Ղարապաղի, Համախի, Ափարիանի, Զուլայի
 եւ Աղուխի գաւառաբարբառները։ 2. Ցաճ-
 կահայերէնի գաւառաբարբառները ներգոյս-
 անի բնաւ չեն ձանձար եւ կը (սովորաբար
 նախագաս) մասնիկը կը յաւելուն սահման։

ներկ. եւ անկատ. ձեւերուն, որոնք պարզ են եւ
 օժանդակի մը սղնթի թեմամբ շին կազմուիր, այս
 ճիւղը կը մէ-ն (Branche de մէ) կը կոչէ որ
 21 գաւառաբարբառ ունի, այսինքն՝ Կարնոյ,
 Մշոյ, Վանի, Տիարքէքերի, Խարքերգի եւ Երմե-
 կալի, Հապին-Գարա-Հիսարի, Յոսպիկոնի, Համ-
 շէնի, Մալաթիոյ, Կիլիկիոյ, Ատրէի, Արա-
 կիի, Արնոյ, Սեբասթիոյ, Եւֆոնիոյ, Զմիռնիոյ,
 Իգնիմիտի, Կ.Պոլսոյ, Ռոդոսթոյի, Կարիքիւտի
 եւ Հունգարիոյ գաւառաբարբառները։ Այս
 երկու գլխաւոր ճիւղերուն կը կցէ 3. ոչ պն-
 չափ կարեւոր ճիւղ մը, որ ոչ ներգոյսականի
 --մէն եւ ոչ սահմանականի կը մասնիկն ունի եւ
 որ իր սահման. ներկ. ու անկատարը կը կրտսէ
 աներեւութով եւ ե՛մ օժանդակ բայով. լեզուա-
 բան Հեղինակը այս ճիւղին էլ մէ-ն (Branche
 de --ն) անունը կու տայ։ Այս երրորդ ճիւղին
 տակ կ'երթան Մարաշի, Խոյի եւ Արգուլիի
 գաւառաբարբառները։ Այս երեք ճիւղերու
 իւրաքանչիւր գաւառաբարբառին հակառակ յատ-
 կութիւնները մի առ մի շատ մեծ հմտո-
 թեամբ կը հետազոտուին գիտաւորաբար ի
 նկատի առնուելով ձայնագիտական մասը եւ,
 ինչպէս բնական էր, իւրաքանչիւր բարբառի
 ուսումնասիրութեան կից տալով նաեւ Նոյնին
 վրայ ձաւող աղբիւրներու գրեթէ կատարեալ
 մատենագիտակցութիւնը (Literatur)։ Գրքիս կցուած
 է քարտէս մը (Carte des langues et des
 dialectes parlés par les Arméniens) ուր
 պատկերացուած են իւրաքանչիւր գաւառա-
 բարբառի սահմանները եւ այն տեղերն ուր կը
 խօսուին, որ ուսումնասիրութեանս արտաքը
 կարգի մեծ յարգ եւ յատուկ փալջ կու տայ։
 Այսպիսի ամէն կողմանէ կատարեալ ու-
 սումնասիրութիւն մը ահա կը ներկայացընէ
 գիտնական Հեղինակը եւրոպացի լեզուագետ-
 ներու եւ յարգանքի արժանի գործըը ըստ ար-
 ժանոյն գնահատուելով՝ Elève diplômé de
 la section d'histoire et de philologie de
 l'École pratique des Hautes Études
 մեծահիշուն տիպաւոր կը պատկուի (Պարիս,
 5 յունուար 1908) վաստակասէր Հեղինակի
 քրտնախոնջ ճակատը։ Կը շնորհաւորենք ի
 սրտէ բաղձալով միանգամայն որ Հեղինակը
 Նոյնը հայերէն խմբագրութեամբ ալ ազգային-
 ներու մատչելի ընէ։

Ո. Վ.

